

114

47

1840

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У КРАЈИНИ.

Die sich selbst verlassen,
sind der Rettung nicht werth.
L u d e n.

Дугачко је поље ово на које сам ја очи упро. Крајина војничка, тај живи зид савија се у виду српа на југу велике царевине аустриске од врлетнога Велебита па чак до суморни Карпата. Воли ли нетко да му то вјештије назначим, онда му могу казати да се те земље, то гвоздено море налази међу 45 и 46 ступом ширине са сјевера на југ, и међу 32. и 41. ступом дуљине од запада на исток. Велика је то крпа земље! Има ту по прилици око своји 560 коцкастије миља аустрискије, и на сваку ту миљу броји се по 10.000 јутара земље. — На томе земљишту живе различни народи, и главна им је постављена задаћа: вјештбати се са убојитим оружијем, и бранити царевину аустриску на све стране од њезина непријатеља било то извана или изнутра. — Имаде ту свију житеља по предузетом попису од год. 1859. скупа 1,085.084 душе. Колико је рат талијански речене године од тога броја окрњио немогу управо казати. Обћи је пак глас да крајина са својим душама у назадак иде. — Но било томе како оће, то се мене не тиче за овај пут овђе. Мој је задатак познат из горњега надписа, и тога ћу се и овђе вјерно држати. А тко разумје немачки језик па жели да познаје војнич-

ку крајину у њезином најновијем органичком виду, нека себи наручи нову књигу: Die k. k. Militaer-Grenze, ihre Organisation und Verfassung von Josef Hostinek, k. k. Hauptmann der Militaergrenz-Verwaltungsbranche. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 1861. год. Овом сам се књигом и ја помаго код овога мога предмета.

Цркву православну састављају у краини Србљи и Романи. Посље свију тешкије ратова, и под непрестајућим отуђивањем од прадједовске своје вјере ипак доказују бечки бројеви, да је црква православна још и сада душама на броју најпретежнија у крајини. Она броји 582.658 душа овејана хришћанскога свијета! Дочим друге вјере овако стоје: 449.499 римокатолика, 6.358 унијата, 2 јермена унијата, 19 јермена чистије, 15.862 лутерана, 4274 калвина, 4 унитарара, 404 жида, 141 различне вјере. —

Из овије бројева види се дакле, да је земља краишка домовина православнога хришћанства. Уважимо ли положај краине, која се на западу наслоња на Далмацију и на наше тамо лијепе светиње; а на југу на коренито православије старе државе Бранковића; па тек на истоку по огњевиту своју браћу Војвођане, китњасту Сријем са дивном Фрушком гором: онда можемо слободно рећи да је православна црква туде компактна, те је сачувала цијелу ону фаланксу, коју је још св. Сава (Немањић) устројио Богу на славу, а народу своме на спасење. — Из ово мало ријечи може сватко лако увиђати да је црква православна у краини такови важни чинитељ, без кога се никакo не може извјестан рачун правити. Али још љепше изгледа кад се знаде да пред том нашом црквом Србији стражу чува! Морам за један часак стати, да ово из србске повјестнице разјасним, те ћу тиме подупри-

јети баш оно, што сам предузео да кажем о православној цркви у крајини. Ево тога у кратко:

Србљи су баш онај народ којима се захвалити мора што су ове земље од Турака очишћене.¹⁾ Само крајња незналица и туђи изметач може то порицати. Ја таковом и неговорим. Ономе ја пишем ово и казујем, који још незна а жели да дозна. Велику нам је услугу ту учинила „Матица“, која доноси грађу за србску повјестницу из Минућеве књиге о „Ускоцима“. А тко су ти Ускоци, и што су они друго него Србљи, и то по избор Србљи! Баш су ти Ускоци први били, који су све кржаве тегобе краишке у јадранском приморју на себе примили. Остало је доста пустије капа србскије док је цесар Максимилијан и надвојвода Ернест год. 1524. подписао жумберчанима њиову заслужену слободу. Са припознатим заслугама увећавала се храброст и пожртвовање србскога народа, те је само то побудило блаженога цесара и краља Фердинанда I. да је 1564 год. подјелио им познату повељу, којом стекоше право и својину на све оне земље, које они од Турака извојују. Год. 1578. дошла им је позната повеља од бруковскога сабора у којој им се подјемчује сва освојена земља у вараждинској, банској и карловачкој краини, ту да ће они само међу (кордун) чувати од Турака и то ће им се уредно плаћати, а изван земље своје да неће ићи никамо на војску; сувише да ће царство плаћати њиове свештенике и владици у манастиру Марчи давати сваке године 300 ф. плаће из царске касе. Фердинад II. издаде своју повељу 15. новембра 1627. год. у којој им

¹⁾ Гледај: Čaplović Slavonien und zum Theil Croatien II. Pesth 1819.

потврђује њиову област у Славонији и Хрватској, уједно подјемчује круна да ће им дати њиовога војводу, а овај да ће само од круне зависан бити. Опет Фердинанд II. даје својима вјерним Србљима 5. октоб. 1630 год. подпуни устав, по коме да су они неовисни како од угарских сталиша тако и од славонско-хорватски, већ да су сами за себе политично-државно тијело. — Овај важни устав потврдише посље цесари бечки: Фердинанд III. год. 1642; Лепполд I. г. 1659. Карло III. год. 1717. и 1737., и Марија Терезија г. 1742. и 1745.

Колико ја знам ово је доба србске повјестнице још слабо познато особито у Хорватској, јер хрватски учењаци немаре се тијем бавити, неиде њима у рачун то; Србљи пак пригњечени са све стране или су заборавили за своју прошлост, или је неразумију. Обавоје ће бити истина, јер се то нигђе код нас у школама не показује, до књига тије ми недолазимо, нити за њи сватко знати може. Управ је то била пасија, да сам се ја за тиме одао. Није то требало у обичном животу. Но пробуђена свијест народа почимље захтијевати, да сваки своја права добро проучи, па да их себи присваја. Како год су србске кости по туђијем земљама просуте, тако је и србска повјестница просута по туђијем књигама и архивама.

Ја управ незнам да је икада Србин Србину писао те повјестне догађаје особито овамо у Хорватској²⁾.

²⁾ Управ би се ми морали тужити на сремске Карловце, јер онђе надјевају нама свакојака смјешна и поругљива имена, као што је то прешло и у Брапкова пјевања: „Ој ти Еро стара веро, тко је тебе теро.“ Оће нас неки кад што и Хрватима да зову, па им то значи некога међеда, или подла, глупа, незграпна човјека. Оставите то!

Јест да што, писао г. Александар Стојачковић год. 1860. у Темишвару: Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone. Ту су поредане и хорватско-србске ствари заједно са изворима. Али то је писано у туђем језику, и вјешто. Показује нам карловачки конгрес 1865. год. и сабор загребачки 1866. год. да ту расправу Стојачковића нијесу разумјели ни Србљи сви ни Хрвати. — Толико овђе само мимо-гред, а све у лијепој намјери.

Кад узмемо ми преднаведена царска писма, те државне уговоре (pacta conventa) србскога народа са круном у руке, па споредимо ондању самосвијест народа нашега са потоњим покољењима србским: онда заиста морамо припознати да смо се ми далеко од-родили.

Узмемо ли ми та царска писма да просудимо заслуге нашије дједова за прејасни престо и круну, то ћемо се увјерити, да Србљи себе баш никада нијесу штедили. Док се само точно опише наша повјестница оније времена, одмах ће се видјети да је доиста тако бивало. Но свакојако је важно да се испитају узроци потоњега чемерног стања народа нашега, које имаде ту посљедицу, да је народ овај тако клонуо као што горе наведосмо! Рећи ћу ја о томе двије три, јер ми то спада на мој овај предмет; али је богме то питање сувише шкакљиво....

Да не би зао чоек подметао мени да сам ја можда што измислио овђе буди на корист моје цркве, буди на штету војничкога сустава у крајини, то ћу ја узети књигу г. Огњослава М. Утјешеновића од г. 1861. Die Militaergrenze und die Verfassung, Wien, J. Manz et Comp. себи у помоћ. Књига та вели међу осталим ово:

„Пуну стотину година од 1702. до 1803. мучише себе и бједну земљу назови државници са своима покушајима да ју организују за војничке цјели. Бијаше то сушта кула вавилонска, која никако да дође под кров. Само у томе стољећу преустроивана је Краина на пуније тридесет начина, као што је то Хицингер у својој књизи, II. свезку на страни 52 доказао.“ А Хостинек у својој горе наведеној књизи изрично каже на страни 16, овако:

„Просвјета је у Краини у назадку остала које због турског насиља, које због многогодишњије ратова у земљи са Турцима, а посље помажући монархији противу њезиније спољашњије непријатеља; највише пак због многоврстније неудесније покушаја са организовањем.“

Доста је од поменуте господе, да нам они као чиновници толико истине кажу. Обадвоица оће да реку да је у краини сва задаћа била та: да солдати парадирају; да се њемачки научи говорити, и да се сродна племена уједно стопе. Хостинек, страна 14. Шта се разумје под тим „стапљањем“, ту нам може опет помоћи повјестнички ток ствари у крајини да дођемо на чисто. Посљедица тога ово је: на Дунаву доље Романство раствара славенску стихију; овамо горе Хрватство са латинштином опет противу Србства, а у засједи стоји званична њемштина као управни, судбени и науковни језик на све стране. Вели бо и сам г. Хостинек на горњој страни: „Њемачки је језик већ и код самога народа краишког прилично овладао (Ausdehnung gewonnen)“. Тако само можемо ми себи изјаснити ону јавну тајну, што је наиме србски народ у краини заборавио на себе, на своја по толико пута са крви и иметком заслужена права, по којима

би он имао бити у својој крвавој постојбини самосталан и самосвјестан, богат и напредан. Ма он то није!

Да не остане слика непопуњена ваља нам изне-сти на виђело држање хрватско-угарскога сабора око те чудне драме, што се кроз толике вјекове пери у краини — земљи, која без сумње спада на цјелокупност хрватско-угарску само по појму феудализма, али по народном без договора — не! Кратко ћемо рећи само ово:

Законик хрватско-угарски „*Corpus juris*“ свједочи да су горе избројане повеље и повластице од круне дане „Власима“. То је било дипломатично називање код тије сабора цркве православне и њезиније посљедоватеља у подручним земљама, особито пак Србаља. Како су ти сабори на аристократичку устројени били, и у њима је вјејао дух рамокатолички, нема сумње да су „влашка“ права попријeko гледана. Како су одстрањене биле турске опасности одмах су и влашка права забацивана на саборима. Боље ћемо ово разјаснити са познатом басном о „краишким козама.“ Басна та каже: како треба краишка војска да се иде некамо тући, козе крајишке пуштају се у шуме. Сврши ли се рат и краишници долазе својим кућама, одмах и козе несмију више у шуму.“ — Властела хрватско-угарска мрзила је на права србска зато, јер су Срби ослобођени били од спахинског поданства и тлаке; а бискупи опет и као спахије у земљи с једне стране, а с друге као органи освојавајуће латинске цркве, мрзише двојако на православну цркву у обште а на србску на по се због њезина демократичкога устроја и народног характера њезина. Па тако је и било да су све повластице србске у краини на реченим саборима забачене и уништене. Тко жели може све чи-

тати у поменутој књизи под овим надписом: „Privilegia et statuta Walachorum cassantur у чланку 40. 1635; 90: 1659; 64: 1681 и тако даље. Има та књига преведена и на славонски-кајкавски језик, по неком Ивину Пргошићу од 1574. год.

Прикупимо ли то уједно, онда се види да су поменути сабори тјерали своју круну да се круна огријеши на својима вјерним бранитељима — Србљима. Трвења та била су убитачна по Србље у обће, а по православну цркву на по се. Утјешеновић прича у својој горњој књизи како је сабор хрватски у стара времена обарски захтевао своја права на краину, бранећи своју целокупност политичну. Дела тога сабора од год. 1861. и 1866. у томе погледу позната су. — Круна напротив није с ума сметала шта је вјерном своје краишком народу државоправно подјемчила, те је према томе цркву православну од црни набахивања и заслоњала. Помоћ је била велика у изгледу кад је гођ справедљив човјек стајао на кормилу владе, нарочито пак кад је православна црква сретна била, те је мудре и окретне предстатеље имала. Но ово спада на црквену повјестницу, којој је грађа још понајвише у нашим конзисторијалним архивама, и код обћина затрпана. —

Видите, у колико је мијена прелазио србски народ у крајини, колико је очију у њега упрто било, док је тај лијепа млади јунак уречен... и колико је баба око њега зијевало и своје угљечке топиле, док је тај болестник успаван... Силна бура, што но је зову годином 1848. пробудила је и тога спавача. Он се пренуо из свога мртвила; али још неможе да протаре очи. Он слинка — шеврда тамо амо; — али кад се сасвијем разтријезни увиђа, да је у сталцу. Овђе

бисмо могли много тога наређивати; али како се то све пред нама и на наше очи збија, није нужно, а не би ваљда овога пута ни пробитачно било о томе разговарати. Нека зборе догађаји сами.

Црква православна заслоњена промислом Божијим у крајини обилује истина још бројем штатистичким, али није ни она ту стати могла, а да не притијесне и њу политичне невоље, које су на народ тако тежко пале. Имала је и она своје горке дане заједно са својијем народима. Чапловић у напоменутом своме делу прича њезину горку судбу с таквим бојама, да би се чоек у жалости и сузама угушити морао. Читајте одломкео томе под „Жумберком и „Марчом“. „Србски Дневник“ за 1863—1864. год. Што је промашено на политичном пољу да се догрди Србљима, то је све надомјестила римска пропаганда. Такове двије страшне силе редале су се на православној цркви. Њима је један задатак био: утаманити православну цркву и начинити од Србина покорна роба у спахије — безсвијестно оруђе у туђој руци. Сладовић у својој повјестници „бискупије Сењске“, Трст, 1865. прича како су сењски бискупи искали помоћи новчане преко папе код цесара бечкога, па да избражене свештенике тако добију, који ће „Влахе“ навести да пријеђу у римокат. цркву и веру, те да ће само тако ти људи — Влахи — плаћати бискупу десетак, без кога вели бискуп да неможе живити. Чапловић опет у горњој књизи на страни 46. прича овако: „Цесар и краљ Леополд I. допустио бијаше различне покушаје да се Србљи обрете т. ј. са римском црквом поунијате. Колонпћ, примас, бијаше особито жустар око тога посла. У тој врућој жељи својој поручи он језуити Сент Ивањију да за тај посао

хитру књигу напише. Језуита је ту књигу довршио био 1703. год. У тој књизи предочено је како те двије цркве осим папе неразилазе се у вјери баш тако битно. Препоручује даље, да по жива бога нитко силом не напада на савјест православна човјека, неизсмјева њиов закон; — иначе све би узалуд било. Никако нетреба Србље бости у очи, па да помисле, да им се вјера отима под хришћанским господаром, коју су им сами Турци остављали на миру. Њиове жене и дјецу срамотише им Турци, то су морали гледати; али због вјере нијесу били узнемиривани. — И од стране царске пуштани су они на миру; јер су потребовали њиове мишице у корист двора противу Турака. Лика и Крбава са своим чистим православним становницима приложе уз цесарову страну; православни су изтјерали Турке из Великога Варада и очистили цијелу Бихарску међу (жупанију), а тијем је отворен пут те је лакше Ердељ освојен.“

Код свију тије и подобније услуга које доносише синови православне цркве чујмо што нам прича Балубански, каноник униатски „Исторіа Церковная“ въ вѣнѣ 1852. год. страна 326: „При концѣ вѣка XVI. въ Далмацію, Кроацию и Славонию изъ державы турецкія новая Расціановъ населенія приходили. Изъ сихъ происходилъ и Петръ Димитровичъ, послѣ епископъ Заграбскій. Новиі сій обывателіе такъ легко притяговалися на обрядъ латинскій, что подъ 30 лѣтми, ведля Керчелича, всѣ на вѣрниковъ обряда латинскаго претворилися. И тако епархіи: Сегнійска, Заграбска Діаковарска великимъ числомъ новыхъ вѣрныхъ умножени суть“. Та да! Балубански и неможе лакше рећи него што је то побратим његов римац Крчелић напи-

сао на ползу своје цркве, да је наиме похрваћивање¹⁾ „лако“ ишло. Али није то баш ни ишло лако као што исти Балуђански мало ниже прича. Он каже да су Зоричића калуђера подкупили давши му спахилук Прибић, а неком другом опет Иванић. Судба Марче и њезиније мученика противи се попријeko Крчелићевој тај повјести. Да је тај посао лако за руком ишао, неби ни било жумберачке уније. Само ћу један примјер навести. Ту је стара Ружа Ераковића своја три сина материном сисом заклињала по пут Макавејке нека радије у мукама и погину, а само вјере своје — православне — неодричу се. Ружина је кућа заједно са свима, који се не дадоше поунијатити, из Жумберка у доње земље протјерана.

Где је за пуније тридесет година лакоом муком богатила се римска црква србским народом, ту је морало тога народа богме замашан број бити. Да су само за тије 30 година узимали десетак од толикога народа, морао је силни новац пасти у шаке римске цркве. Да ме овђе боље разумијете додајем: да су Србљи од плаћања спахинског десетка привилегиално ослобођени били. И Владислав II. своим декретом 2 арт. 45 држао се тога. Но то је све бадава било код толике навале на народ и луковством и силом. Десетак је римска црква од Србаља побирала па побирала. Тако су они свој вјероизаконски фонд обогатили србским новцима. Тако су фундиране школе и штипендије, од којих су Србљи изкључени. Видићете ви то мало ниже да није само у грађанској страни (паурии) толика неправда почињена на србском народу, већ је тако и у Краини. Не би човјек још толико жалио на

¹⁾ Ово значи у нас то што и поримити.

иноплеменика, да речем на Мађара за толику неправду, јер је то Мађару у крви и души: али да Хрвати још и у најновије вријеме искључују нас од обћинскога ужитка, то је жалостно појављење и по нас и по њи. — Примјера ради навести ћу само ово што ја знам: Овђе у слободном и краљевском граду Карловцу дозначио је цјео славни магистрат нашему свештенику из варошки средства према броју наше обћине саразмерну подпору мислим 150 фор. сваке године. Знати ваља да је тај закључак посебно 1862 год. обновљен. Али нетрајало то једва двије године, кад ал сл. магистрат попишмане се, узе рјеч и плаћање натраг. А знате под каквом изликом? под том: што Србљи непуштају римокатолике да са њиовом црквом располажу! Ово неможе никоме на жао учинити, јер је доиста тако. Имамо службена писма у своима рукама. Тако је са стварном па тако и са формалном црквеном равноправности без сумње свуда у Хрватској. Овдје бар у овом граду фактично се игнорују наше законите црквене светковине. Може се и то доказати са службеним актама. Кратко ћу само наговјестити најновији: Ове године (1866!) молисмо да се ради србско-народног празника св. Саве, који паде на петак, седмични сајам пренесе на сљедећи дан, као што се то сваки пут чини кад долази римски светац. Али сл. магистрат одговори под. 14. вељаче 1866 бр. 221 да се сајам седмични само „светка“ ради може одложити — еле св. Савва није светек!... Но у погледу тога морамо овђе додати кобне оне ријечи: „изузима се војничка краина!“ јер знам из искуства да се „раштеле“ на кордуну неотварају на наше законите празнике. Завршујем о провиканој равноправности са србском пословицом: „ако у гору — вуци; ако у поље —

Турци!!“ — Није ми намјера овђе описивати обширно цркву нашу, шта је она све препатила што учи своја чеда духовна: љубити ближњега, Бога бојати се, људи стидити се и цесара свога и његове власти поштовати, које су њезини мукотрпни свештеници и народ у нај-љућим часовима најсавјестније пазили и извршивали. Написаћу ја други пут посебни чланак о тима нево-љама особито о свештенству нашем, еда се многи и многи не кажем туђин — јер тога може само наша жива слога натјерати да се уима, а љубити нас он не-може, — него да се Србин и православни Хришћанин освијести; пак да престане већ један пут пакост чи-нити бједном своме свештенству, „йхже весь мiръ до-стоинъ не бѣ!“ — Највише пак морамо се жалити на некоје назови — наше јавне листове, који чине све оно јавно, што се у извјестним крајевима народа на-шега лукаво и подмукло иза штита правде и назови-законитости пери подстрекавајући просте гђекоје наше људе противу своије свештеника, те су тавнице наше обичне куће опет постале... Па нећу промучати ни оне све махинације, какове се употребљавају противу свештеника у обћини и цркви... Јади су то они, ради којих већ сам напред рећи морао, да смо се од своије славније дједова одродили!

Ево нас сад на домаку нашега постављенога гледишта.

Сјећајте се, да сам ја рекао на првом листу ове расправе, да је црква православна као многобројно и компактно тјело са средиштем својим у војничкој кра-ини такови чинитељ, који се неможе забацити већ у ужој домовини нашој — троједној краљевини —, у источном питању пак отъуд не. Исповједам да ме је на то у први мах њезина бројна величина и земљо-

писни положај њезин напутио. Но то би се могло и сањариом назвати по истој оној логици, по којој су цијели народи силном буром спирени са лица повјестнице, те их више нема на правдиземаљској. Упућујем свакога у повјестницу жидовску, бар је она нама пред очима. — Признајем простодушно, да сам ја самог себе ради прибрао наведене доказе овђе. Па ослоњајући се сад на те историчке доказе не стидим се, јавно рећи, да сам ја подпуно убјеђен: да црква православна збиља у краини имаде и тјелесне и душевне снаге у себи! Тјело то пречастно израђено је кроз толике вјекове и тако ужасно, да му се свијет доиста дивити мора, ако оно само још дише. Слична су му времена апостолска. Григорије Назианзина, и већ тије првије вјекова. Уприличити га пак можемо са челама, које затече пљусак на ливади, те их појединце обори у траву и крилца им залије. Блага зрака сунчана опет њи подиже и оне кошници својој дозује. — Сунце ће правде и наше словесне челице огријати! Неможе то другачије бити уз просвјету, која је постала велесилом еуропском. Погинула је многа и многа наша челица под пљуском средовјечне грубости; али нас Бог причува да се правда вјечна обистини. Под правдољубивим жезлом великодушнога нашега цесара и господара можемо ми ту наду тијем поузданије гоити, јер је и прејасни престол хабсбургски на правди основан. Видјели смо ми напред како је сјајна права подјемчила сјајна круна наша своме вјерном народу србскоме, те ће иста круна и стати за тијем да се праву нашем улије дух, и златноме писмену даде достојни његов живот. Србски народ посебице и православна црква у обће извршује непрекидно задану своју ријеч вјерности и оданости. Оћемо да огледамо како

то и даном данашњијем у ствари бива. Ево метематичне истине:

Видили смо на првој листу ове расправе да краина војничка на својој земљиштној простору од 560⁴¹ □ миља броји 1,085.084 душе. На православној цркви одпада од тога броја 582.658 душа: дакле једна половина од укупнога броја и још 40.116 душа по врху више.

Краина је као војнички завод саставни дио државне војске: дакле све је ту солдат. Види § 3. темељнога закона за крајину. Морамо дакле од укупнога броја одбити Жидове са 404 душе, јер они не дају солдата. А тако можемо одбити од укупнога броја и становнике краишкије варошица и градова са 48.650 душа; јер и они не дају по краишком обћем реду солдате, него само неки контингент незнатни.¹⁾ За толико долази више на села солдата. И то пада већим бројем на нашу цркву.

Краишка војска, која под пушком спремна чека само да удари њезин бубањ па да иде у бој, износи огруглим бројем 60.000 људи.

Свака осамнајеста душа (мужко или женско, старо или младо) мора солдат бити. Ако ли узмемо број самује мушкараца са 549.102, онда је у мирно доба све свака девета глава солдат, а у доба ратно свака 6. до 7. глава то исто.

Споредимо ли одма овај број са оним у осталим земљама наше цесаревине, то ћемо се увјерити да онамо у мирно доба од 145 глава служи 1, у рату од 64 главе 1.

Кад би и остале земље наше цесарев. по краиш-

¹⁾ Дају 1⁰/₀ по Хостинику стр. 367.

ком размјеру солдате давале, имала би цијела држава од 36 милиона житеља војске, пуна 2,160.000, а она нема у ратно доба већ једва своје 550.000 људи. Према томе броју изван нужде велике давала би краина од своје 60.000 момака по правди и правци једва до 15.000 људи, у мирно доба пак само 10.856 момчади према броју државне војске од 380.000 јунака.

Дакле краина даје шест пута више солдата, него што би она морала давати по начелу једнакости пред законом свију државограђана.

„Ма то је, моје ми душе, очевистна неправда код наметања најтеже штибре у држави, јер се ту с крви плаћа“ — вели честити наш Утјешеновић.

Да станемо мало овђе па ћу рећи, да љепшега материјала од тога нема за декламације и саборске галерије. Па тако се често и понавља: „Краина крвава аљина!“ — али ћемо виђети чије су руке од те крви чисте... Ма бистроумни краишник богме мрзи на све што је збичувано, па он се смеје и тима дјетињасто упереним „лекцијама“. Узимљу неки људи овај предмет што по га зову „краишко питање“ врло незграпно кад оће да су „либерални“; а кад опет оће да су хиперлојални, онда им испада поса тако бљутав и неслан, да већ прости разум увиђа то. Политично ренегатство ваљда је највећи плод, којег је Хрватска сабрала од осамстогодишњег тијеснога савеза са Мађарима. — Узимљу ти заговарачи краишкога народа с лијева и с десна ствар само с половине. Тијем су они, Боже прости, више шкодили доброј и праведној ствари. Народ бар није ни уз оне нити ове, јер они таје повјест овога народа управ од самога народа. А без повјести и њене логике неможе се ни овоме народу

помоћи! Ово ми разуман пријатељ народа неможе порећи. Није овђе мјесто да то на шире разавијам. Но видим кад учени мужеве пред судом правде и правде заговарају овај народ, њима је изходиште чиста историја овога народа, а мета им је срећа народа. Виђи напред Стојачковића. У такове само угледа се и овај народ. Таковима поклања овај народ своје поверење. Он богме знаде поклонити своје поверење, ако и јест још прост и неук. Добро види народ овај да се ти његови назови-заговараоци надимају некаквим либерализмом, а у самој је ствари цјепкање, сектирство, управ тактика средовјечне полемике и шурење овога народа, да задржи стару невољу, а промјени лоше за горе. — — Ово сам напред рекао кад оћу да кажем да би ваљало држати се истине и правде. Без тога се никад неће рјешити питање краишко, бар неће сретно по тај народ! Ја сам свагда мирним духом проучаво судбу особито тога народа. Изрицао сам своје мњење сваки пут без свакога обзира. Шкодило је то мени особно само толико, што су ме различни четобаше узнемиривали, обезпокојавали. Искусио сам ја што је и тавница њима за вољу. — Поучили су они мене са свију страна шта ће то рећи *persona ingratisissima* — немио гост. — После 1848. године гонише ме немилице. После 1861. године ригаше они свој отровни јед не само на моју особу, него гонише и мога стара оца, моју браћу, и цијелу моју родбину. Одкидаше ми од мога крушца под сваком изликом. Што но реку: небо и пакао управо удружио се бијаше над мојом главом... Ја сам за то код племенитога народа мога налазио сву отраду у његовој љубави и припознању. То ме охрабрује да и овђе истину говорим у атар мога народа. Али сам о себи нерадо говорим, нијесам се

никада ни потужио ни похвалио. Ово пак овђе за то сам кратко истом тако реко, јер то спада к цијелом овоме предмету. Објасњује оно и судбу мога народа и моје цркве. — Но кад сам већ код нашије и скромније а и раљастије па и укоченије поборника среће овога народа, морам напоменути познату анекдоту оније двају грчкије говорника. Један од те двојице бијаше ласкатељ, а други свагда је истину у брк свакоме казивао. Вели први овоме: „убиће те што истину казујеш“. А овај одврати ономе: „и тебе ће убити док се досјете да их ти вараш“... Још имам једну: „Цар Константин велики позове све частнике своје преда се, и Хришћане и поганике. Рече цар Хришћанима: који је моје вјере нека ступи на моју страну, иначе ћу хришћане одпустити. Одмах ступи велики број Хришћана на цареву страну, само да крува не губе. Вели цар најпосље тијем готованима: кад сте изневјерили нашега Бога овђе предамном, тако би ви и мене изневјерили. Он збиља одпусти те готоване“. — Нека сад избира од тога тко шта воли, а ја ћу да огледам све награде, које ужива краишка војска од државе за толики силни терет, што га краина сама у држави подноси. Награде има, и она стоји овако: Доследно ћемо ићи од већега к мањему, од монархије на краину. Редовне војске царевинске имаде 80 пјешачкије пуковнија. Оне броје у мирно доба 128.900 момака, и троше на једну годину 20,823.000 фор. а 14 краишкије пуковнија скупа са тителским баталиуном имаду 60.000 војске, и троше сви скупа на годину 2,464.000 фор. Дакле један „регулаш“ стоји државу на годину 161½ фор., напротив један краишник само 40½ фор.

Рецимо сад овако: Краишка војска износи преко

контингента у мирно доба вала само 40.000 људи. Један солдат нека стоји 62 фор.: то према редовној војсци уштеди држава код краишке војске сваке године 3,960.000 фор., а да и не рачунамо станарину редовне војске; па и тај терет носе саме куће краишке.

Нетко је рачунао, да је до године 1848. стајала једна регулашка регимента на годину 500.000 фор. а једна краишка само 70.000 фор. Ово сам убиљежио да се види голема та разлика, па је држава много новаца уштедила крај наше војке, особито кад знамо да краина стоји преко пуније стотину година под војничким суставом.

Узмимо да на православну цркву према њезином броју одпада војске најмање 30.000 људи. Рекосмо горе да један регулаш на годину стоји $161\frac{1}{2}$ фор., а краишник $40\frac{1}{2}$ фор., али метнимо овђе више као горе 62. фор. Кад дакле код наше војске уштеди држава код свакога момка 100 фор., то уштеди она на годину 3,000,000 ф. На стотину година чини то 300,000.000 форинти.

Но може тко рећи: уживали сте ви царску земљу, па вама не патри правити рачуне по новоме размјеру. Уживали смо ми земљу да како; али смо на њој и гинули. Осим тога нама је земља ова наша од Фердинанда II. са његовом повељом од 15. новембра 1627 на властиту своину и подпуну слободу дарована, те смо ми са горњим рачуном, а да ништа друго не спомињемо, на чисто правном темељу. С друге пак стране нама је са бруковском повељом од год. 1578. обречена плаћа за војничку службу, коју смо *nota bene* само у својој земљи обвезали се давати. И по томе стоји наш горњи рачун на реду; па би ми баш тај рачун морали од доба те повеље правити, дакле не на стотину го-

дина рачунати наш новчани губитак, већ на пуније 286 година; а још и на више, ако узмемо цесара Максимилиана и надвојводе Ернеста прву повељу нашу од год. 1524 — дакле на 342 године!

А могли би ми на темељу бруковске дипломе (Bruckener-Libell) 1578. год. исто тако рачунати и захтјевати одштету за нашу војску, која је противу наши привилегиални права потезана из земље у све спољашње ратове цесаревине аустријске. Ти суратови густо били, а наша војска многобројна. Ратови од год. 1848 и 1849 у Италији и Угарској сами су толике ране задали краини, да нам је остало 30.000 удовица и 50—60.000 нејаке сиротчади по свједочби г. Утјешеновића: Таковије ратова било је и више од почетка војничкога сустава, од године 1630, или бар да речем од 1742 године, како смо видели напред, гђе смо наше државне листине убиљежили!

Но да се повратимо к нашем горњем рачуну, па допустимо да је наш уговор са круном и сабором бруковскијем давно био, као што год. 1578 свједочи, опет неможе нитко казати да је наше пра о народно застарело, прекинуле се, особито кад наше дужности нијесу застареле, прекипуле се. Јесу затрпавана наша права без наше кривице, јер се никада неизневјерисмо нашој уговором државним преузетој дужности. Ма ми живимо у новом времену, гђе се правна непрекидност (Rechtscontinuitaet) припознаје и таквим народима, које смо ми толико пута морали круни нашој помоћи да их освоји. Тадашњи наши ратни непријатељи уживају опет сва своја права, а ми бројимо своје сироте и удовице!! — Него поврзимо то за тај час, па гледнимо у новију нашу повјест.

Краина је 1850. год. са темељним законом опет

преустројена. Ту је краина добила изречно сву своју кућанску земљу у подпуну кућну властитост. Па ни од тога дана несмје нама нитко казати да од „земље“ војничку службу дајемо. Ако од год. 1850. само рачунамо као горе, онда на ово 16 година мање има православна страна лијепу свотицу од 187.500 фор.

Још имам важан задатак да погледам на краишко домаће господарство, ратарство. Како се слаже оно и наша солдатија? Одговор је ту кратак: „тежко земљи куда војска прође!“ Солдат наш изгуби ходајући по својој служби 245 дана преко године. На саму „муштру“ иде пуније 15 неђеља (Хостинек страна 49. до 51.); остало вријеме одлази на различне страже, припрему и друге службе. Приброимо ли к томе празнике, неђеље, снијег, кишу и такове спачке у господарству познате, онда можемо слободно казати, да солдати немогу бити тежаци код своје кућа. А они и одвикну се од домаћега посла; јер сви радини народи свједоче, да се тежачки посао мора брижљиво изучити. Човјек је од природе лијен, па само је оно чему се привикао. Овђе подпуно доликује она србска пословица: „Нема од војака тежака, ни од бака предњака“. — Дакле и Србин знаде да се тежачки посао мора учити и главом и рукама! У осталом само се по себи знаде да су и куће разтрешене око своје солдата, полазећи ови сваки час за својом службом. Нетко га опрема, нетко срета, нетко га се нада па га изгледа; а нетко за њим храну носи или вози. Ово сам ја гледао очима својима, па би могао и више о томе причати, особито пак кад на војску полазе. Призор је то жалостан. Ту нитко у кући по више најприличније дана и немисли да би што код куће привриједио. Прође вријеме домаћем послу у трчкању које-

куда по селу, да посуди шта нема; по сајмовије, да прода коју пишту и скупи нешто новаца, што ће дати солдату да понесе. Све је тужно и жалостно. Живи се оплакују. Тко незна што је жалост, нека у краину дође!

Оставимо и то све па да узмемо само солдате. Рекли смо горе да краина преко свога контингента у мирно доба даје 40.000 војске више. Кад би овај сваки момак само 20 новчића заслуживао на дан, и кад би само 300 дана у години привриједио: то би на те људе дошло 2,400.000 фор. добитка за њихове куће. Добитак би то био лијеп, а овако је губитак. Срачунајмо горе изложени губитак од 3,960.000 фор. скупа са овијем губитком, то скупа чини 6,960.000 фор. сваке године, што га трпи краина због своје прекомјерне солдатије.

Рекао сам да, ако имаде големе дужности војничке у краини, а оно има и награде. Али је овђе доказано да је та сва награда у својој вриједности пре слаба, и неодговара нимало законитој правди нити начелу равноправности у држави аустријској у обће, а у војсци посебце. Царевина је ту велику разлику најпосље увидила, те је гледала да се бар код војске оправда. Зато је у новије доба на прорачун аустријске војске дошла и краишка војска, и то краишка са 4,000,000 фор. Оволико даје царевина краини у помоћ да лакше издржава своју војску.

Морамо рећи да је краина подпуно на државну устројена. Ту нема једне струке што у државни организам спада, а да она није покренута. Књига Хости-некова на великом колу имаде пуније 882 стране богме доста ситно написане. Ту је краина предочена у модерном салику аустријске царевине. Сви родови штибре,

који су у царевини нашој пронађени и заведени обстоје и у краини. Све су те штибре у краини како која повишене, па неке и удвостручене према пређашњем порезу од год. 1807. Само је ратни прирез остао на шестини. Хостинек књ. I. бр. 290.

Још један пут нагласујем да ја немам никакве прикривене умисли кад сам узео у бројевима тима да говорим. Ја сам посудио све те званичне доказе само зато, кад оћу да речем, да црква православна све терете у краини већином трпи. Она сачињава како смо видјели надполовичну већину сви становника, дакле она и терете краишке надполовичном већином вуче.

Да видимо сад шта ужива православна црква у краини? Споредићемо ми тај ужитак са осталим вјероисповјестима па ћемо тако најпре доћи до резултата. Нека говори мјесто мене Хостинек. Ево што он каже за православну цркву на страни 88 горње књиге :

„Православне свештенике издржавају њиове обћине биром и заслугом (штола). Земље могу добити 34 јутра (сесије), ако ли земље нема онда накнаду са 3 фор. 15 новч. по јутру из краишкога провента. Из шума добију дрва за огрев gratis парох 12 хвати, а капелан 8, ако т. ј. не живе у задрузи смјешани. Православно свештенство не добива никакве плаће од државе. II. свезак страна 31. Цркве своје издржавају саме обћине. Манастири сами се издржавају. У обће за православну цркву закон је у држави познати илирчки одпис од 16. јулија 1779.“

Напротив за римокатолике ово стои на стр. 87.: „Цркве римокатоличке и униатске издржава њиова црквена каса, а што недостаје, то надодају краишки

провенти или обћа краишка заклада (Grenz-Vermögensfond), а у комунитетима њиов провент.

„Од свега свештенства у војничкој краини само једино римокатоличко свештенство добива од државе своју плату и то они у карловачкој, вараждинској, банској и банатској Краини. Плата та издаје се њима буди из провента ¹⁾ или пак из вјерозаконске закладе, која је постала из иметка докинути самостана. (А камо и србски десетак?!)

„Униатске свештенике у карловачкој и вараждинској краини плаћа Краишки провент по пут римокатоличкије.“ I. свезка, страна 88.

А за Еванђелике ово јавља I. свезка, страна 88.: „Свештенике еванђеличке и аугсбургске вјере издржавају њиове обћине новцем, житом и тежацима, имају штоларну заслугу и парохииалне земље, за које неплаћају штибре.“

Видите дакле да православна црква код свега свога великога броја по душама, код свију своје толикије заслуга, и код изречнога обећања у бруковској дипломи од г. 1578. неужива материално ни онолико плода од државе, колико то уживају да речем униати, кои су се ваљда пред којом годином иза мункачкије пустара населили у војничкој Подравини. Тако је са црквом, са школом, са свештенством, са учитељима, са парохииалним и школским домовима. Кад Србин подмири све терете, што му их држава налаже, онда му је просто саградити себи цркву и школу, платити свога владика, свештеника и учитеља, па и опет није он ту властан сам собом. — Римски свештеник

¹⁾ Конгруе плате сви они на једну годину 25.317 ф. а само оточки провенти издају преко 30.000 фор. по Хостинеку.

може оболити, може остарети и изнемоћи, он ће добити у томе случају своје мировно снабдење (Deficientgehalt). Он има право на капелана док му је парохија нарасла на 1500 душа . . . . Па и звонари њиови и органисте (у нас пјевчике) плаћени су лијепо. Хостинек књига I., страна 413. (Abtheilung 21, Nr. 4479 vom 21. October 1858.) Може њима тако угодно и повољно бити, јер је владар свагда патрон цркве римокатоличке у Краини.

О школама немогу много говорити. Школа има да како много, али су све понајвише њемачке и хрватске. Србске школе нема ни једне. Овдје ваља то разумјети за Хорватску и Славонију. Саме обћинске школе званично се зову „њемецкима“ (Deutsche Gemeindeschule). Тако је у Бовићу, Перни, Жировцу. А то су чиста србска мјеста. Истина, виде дјеца ту „србски буквар“, уче нешто читати и писати србски; али зато нијесу оне србске, јер немају духа србскога ни припозната имена свога. Учитељи су готово сви римокатолици. Србин православне вјере никада још није могао постати надучитељем (Oberlehrer). Све школе туда стоје под управом војничкије частника дотично власти политичније. Равнатеља свога овамо Србљи немају, него је један равнатељ њемачки. У Сремској и банатској Краини ту је изнимка за србске школе бар по вјери и особи. — У грађанској Хорватској имају наше конзисторије уплив на србске школе, али је и ту повјестница србскога народа од надлежне власти забрањена!

У цијелој краини имаде 720 обћинскије школа, 34 основне, 17 дјевојачкије, 83 мале (тривиалне) и

19 главније са 4 разреда, 5 доњије и 2 горње реалке, 3 велике гимназије и 3 клирикалне школе.

Хостинек вели да се у Краишким школама достојни обзир узима на матерњи језик. У плашчанској клирикалној школи наставни је језик црквенославенски и „србски“, „али се морају клирици и у њемецком језику изобразити“. Страна 93. — У тако званим „региментским школама“ уче ваљда дјеца наша њемецки и вјеронаук туђи!

У обћинским школама прописала је војничка област обшту школску молитву, која преведена будући на хрватски језик вријеђа србско уво, а нарочито дух православне вјере и права србске цркве. Свештенство је противу те повреде протестовало још лани.

Занимаће можда још кога ако сазна што поближе о „краишком провентном фонду“, јер сам ја тај чешће напомињао овдје. Ево дакле што све улази у тај фонд:

„Улазе штибре од сваке руке, земљарина и главарина; од шума различне штибре, продаја пролисина и ритова; паушали од војничкије слободније обћина; све аренде, особито пак риболова, крчме, годишњи и седмични сајмови, и још многи различни извори.

„Сви ти напоменути приходци сачињавају тако звани краишки провентни фонд, који се сматра као државна благајна, и зато се прибраја средишњој благајни (Central - Finanzen)“. Напротив сабор загребачки год. 1861. тврди да је то земаљска заклада. Србљи пак на темељу своије привилегија не увиђају да су правно изкључени од уживања те закладе.

„Обћинске благајне са свијем су друго нешто. Те постају тако: дају се под најам обћинске куће,

сејањем жита на обћинској земљи (обично „обћина“) и још више из неких разни извора.

„Цјео обћински иметак у Краини вриједи у благајни близу 1,074.020 фор. 73 новчића. Овамо не спадају комунитети.

„Сви краишки доходци тако су велики да могу свуколику управу земље (Landesverwaltung) залећи, и још преостане знатна свота. Примјетити ваља, да једна краишка пуковнија у мирно доба за 60 постотака мање стане, него једна редовна пуковнија.“ Хостинек књ. I.

Саберимо најпосље све ово скупа па ћемо се одмах увјерити о томе, да православна црква у Краини није јуристични индивидуум, није равноправна са државном црквом римском, јер неужива све оне благодети од државе, које ужива римска црква. Није дакле стварно зајамчена наша црква овдје, јер се лишава свију оније средства с помоћу које могла би се она сретно развијати у моралном погледу. Свуда је она у обћини, у школи, тек истом трпљена. Она управ не мора суштаствовати на ономе земљишту, гђе су њезини најљепши споменици сарањени, и на коме она и дан данас још највеће терете подноси за обстанак аустријске монархије. Особито за србску цркву не важе сви они мотиви, кои су код другога давно припознати. — У Хорватској нарочито гђе је сиротиња народ притисла, клонула је заједно шњиме и његова црква. На сјајне свједочбе толикије царева и краљева своје за безпримјерну своју храброст и проливену крв за богатославно владајући дом хабсбургеки и за домовину кроз триста гркије година — велим на такову безпрекорну прошлост сагибље Србин уморене

кости своје и — издише. Њему је већ омрзнуо живот његов. Неможе он да сноси терете, под којима би и камен усанути морао. Крај његовог мучењу не да се догледати. Само чудо божије могло би још избавити тога страдалника. Само правда и правичност може овамо Србина подићи из гроба. А празне ријечи — лијепа обећања — просјачка подјела — понуде су тек на самртном кревету. Издао тај вјечни рањеник прије или после, на гробу његовом мораће му данас завистљива рука уписати његову племениту пословицу:

„Нит' усара над Мађара, нити брата над Хрвата!“

Са ове дакле стране, са хисторично-политичног гледишта кад посматрамо православу цркву и нарочито србски народ у Хрватској и Славонији онда нам се и нехотице намећу такве мисли, какве мало прије стиснувши очемерене груди наше изрекосмо. Остављен је народ овај сам себи од свију и свакога, да се он сам собом дотаре и изједе. Нити сабор србски у Темишвару год. 1790/1., нити расправни конгрес сремско-карловачки године 1865. нијесу довољно уважили бједну судбу овога народа. А Бог један зна неби ли овога народа исто тако јадна судба морала бити, да и није укинута у Бечу наша тако звана „илиричка“ канцеларија дворска. Ово морамо тијем жалостније говорити, што смо видели да је и конгрес србски лани одјелио наше оностране црквено-школске ствари од оних у доњим земљама, те је допуштено, да се онако невјешто и спрчено за нас овамо предлози чинише. — Будимо искрени па да речемо: да би у течају времена и саме цесарске владе нама далеко справедљивије биле, да се ишло на то да се нарочити људи постављају за наше црквенопросвјетне и народне послове код дотичније одјелења државне и земаљске управе.

Али се на то није ишло, већ су наше све ствари учињене зависнима које од дотичније владика (дијецезана) нашије, а понајвише од србскије митрополита сремско карловачкије, у новија пак времена од грчко-оријенталне патриаршије. Г. Стојачковић страна 41. мислим да и сам некако испричавајући високу владу цесарску ради нас вели, да су та црквено народна посредовања абсолютна одвише удаљена од зеленога стола, на коме се дијели срећа и нашега народа. — Имаде дакако данас Србаља и православне вјере у државној служби ваља код свију дикастерија, али тима није дужност повјерена да свој народ и цркву заступају. То незна народ и он се је управо свагда тјешио бољом надом од туда; али га је та нада преварила. А варају себе тиме и други кад нам оће да докажу, да је намјештање појединије људи нашије у висока државна достојанства јасан биљег подпуне равноправности. То није тако! Доказ је мој јадна и вегетирајућа судба цркве и народа нашега, као што се све то види из ове кратке расправе. Пасивно држање нашије достојанственика управо је нашем цијеломе паду и невољи криво, јер је оно умртвило србски народ, који је свагда боље стајао, док је сам себе заступао. Пасивност је та жигосала пређашње државнике неправдом према србскоме народу.

Остаје ми још да огледамо и с друге стране уду судбину наше цркве. Погледајмо нешто пространије на грађанску страну — на сусједну земљу што но је зову „паоријом“ или „провинцијалом“. Земља та од Купе па до Драве у време турскије ратова сасвим је опустила била. Нарочито пак посље боја мохачког год. 1526. именује се земља та у повјестници не другачије него пустаром (Desertum). Земљу ту населио је

био србски народ те је туда заведена била оружана сила попут данашње војничке краине са главном управом у Вараждину и под именом „вараждинске краине“; а у Жумберку била је позната словенска (крањска) краина (Windische Granitz). Велики србски манастир Марча на Глоговници у подравини био је душа тије србскије бораца, као гођ Гомирје за Жумберак, Хрељин па већ до риечнога приморја и до Сења. Исто тако и Комоговина за шемаричке предјеле. Краљеви хрватско-угарски из неаполитанске лозе потезаху Италиане те су их смјештали у Загреб. Од туда „влашка“ улица загребачка. Ово сам навео само зато да се у кратко поњати може како је туда несташница била у људству. А домаћа кроника свједочи, да су Србљи и преко Драве смјештали се да се бију са Турцима.

Сав тај силни србски народ што непогибе крвећи се са Турцима, подлегао је посље свршеније ратова језуитској политици за оно 30 година како смо видели код Балуханскога. Да поњате мајсторију језуитску морам овђе стати па да причам само један догађај из доветнаестога вјека, по коме ћете пресенећени Балуханскога моћи разумјети и заједно грку судбу србскога народа оплакивати. Ево што ођу да кажем:

На води Купи три сахата далеко од Петриње лежи село Фаркашић. Изпод тога села зове се велико поље „влашко поље“. А по сахата у шуми има још и данас србско село Палак. Има ту око 14 кућа, а даљес преко шуме зовенасе Церје село, те и ту има неколик куће србске. Не мају ти људи ту цркве своје, већ долазе у Петрињу, или у Шунце (у првој банској пуковнији на води Глини). Паланак и Церје спадају под обћину Лекеник. Нема сумње да је населбина ова србска код Фаркашића због Турака подигнута. Она је

преживила јуначка та времена славно, али је посље унуче на гробовима своје дједова доживило жалостно искуство, доживило је велим онакову судбу какову су Турци несретним Грцима истина досудили били, али је ипак нијесу извршити срца имали. Овђе су је Хришћани и то једне крви — Хрвати на тој србској населбини извршили. Населбина је та наиме се свога мјеста кренута, па је премјештена на води Сави изнад Сиска и тамо се позива она Нови Паланак, али јој је отета вјера прадједовска, изчупана јој је из срца свијест србска, те јој је наметнута вјера римокатоличка, али се они још и тако опомињу гробова своје отаца — свога старога Паланка!

Кад је то управ на дан и годину извршено, ја не могу казати, него би за повјестницу србску свакојако занимљиво било точан број дознати, што би нам могли тко тај од браће Хрвата точније назначити. Овђе сам ја то историчко збитије убиљежио по устменом казивању србскије Старо-Паланчана, које Бог да сачува да и њима подобна сеоба не придеси се; јер их се већ толико прикупило и прилично су се понавикли зраку хрватскоме, те би они зар већ могли прибити се к својој браћи Ново-Паланчанима ... Тако си изјасните узроке опушћела влашкога поља код Фаркашића, па тако си изјасните и ту населбину и њезин мањак, кои ту стоји само зато да примамљује Србље из Краине, па да се они разнарођавају и посље изгубивши свијест србску да се њима попуњавају посавске лужине и цретњаци!

Тако, видите, дошла је велика населбина србска најпосље до тога, да њезин број у двије краљевине т. ј. у Хрватској и Славонији једва измаже на 132.523 душе.

Такова је уда судба србског народа у земљи Хрватској из кољена једнокрвне браће, која устав свој имаду, сами собом управљају; па неможе нитко рећи да је бар туђин буди Мађар, Талијан или Њемац тај живи гроб Србину ископао. Ма зато не буди од мене рсчено, да Срби неће устава, неће самосвојности и самоопредјелења. Тога нијесам ја никада рекао нити сам икада против тога као Србин мислио нити радио, па не радим ни овђе! Мој је задатак овђе да покажем да Србљи нити оће нити могу штети таквога устава само, који њи, њиову црјаву, народност, језик, обичаје, и цијелу народну индивидуалност њиову да увјек упропашћује. А да то Србљи нијесу заслужили код Хрвата осим свега осталог ево ћемо о томе ди пробесједимо само на кратко и то у бројевима, јер су бројеви најсјајније ријечи и најчистији докази.

По свједочанству преднаведене књиге Утјешеновићеве плаћали су Хрвати до год. 1848 врло незнатну штибру сваке године 92.000 ф. Штибра би та морала по правници далеко већа бити, као што је посље и нарасла; али се војничка служба наше Краине Хрватима рачунала у штибру за то, што Краина сачињава земљиштну цјелину дотичне краљевине. Сад ћемо видјети колико је краишка служба код штибре помагала Хрватима. Ево колико: за годину 1864. платила је Хрватска паорија пореза 4,576.944 фор, а са Славонијом заједно: 7,219.978 фор. Одбите горњу своту од тога броја, па ћете видети да је преко седам милиона фор. сваке године имала паорија готова новца користи од Краине. Узмемо ли ми ту корист само на сто година, онда се види да то чини преко седам сто милиона форинти! то су богме готови новци, који су понајвише добивени на србској војсци — на србској цркви, која ипак неможе ни крви

својом па ни људством и новцем својем да се домоли код Хрвата да јој поштеди њезин демократични устрој и њезин славенски карактер!! Дакле шта је идеја Великије Хрвата, кад није демократија и славенство??

Могло би још поднијети да нам се на утјеху рече, да је та неправде нама Србљима почињена у груба времена; али то нас неможе разговорити ако преврнемо ове листове, па још једанпут прочитамо оно што сам ја овђе само кратко натукао о нашој тако званој равноправности и то не у Крајини, где ми нијесмо господари; не у селу гђе владају грубе предрасуде; него баш у граду, где су људи изображени и питоми. Па и на самоме сабору Загребачком год. 1866. није равноправност боље разумевана по нас Србље, него што је она овђе предочена. —

Споредимо ли судбу цркве србске у провинцијалу овамо са Краином, то се види да је она уде среће и на једној и на другој страни. Истом је црква наша у обште а народ србски на посе у Краини одржао се у повољнијем стању, јер је сачувао своју вјеру, своје обичаје, своје одијело, свој језик, своје име и свијест србску ако не баш толико на језику — а оно богме јест у своме непорушеном и живом чувству. Напротив свега тога лишио се он у провинцијалу свуда онуда и на оним мјестима, гђе му је оборена црква његова православна, а натурена латинска. Уз војничку службу могао је у Крајини још да дође до чести и достојанства, а у провинцијалу није ни толико могао све до неке ту године. Па имаде и дан данашњи још таковије мјеста, на која Србин код свију своје способности неможе попети се ни за што друго него ради своје вјере православне! —

Завршићу ја за сад ова моја посматрања овде.

Она су тек слабачки покушај, но из кога ипак ће сва-
ко увиђети, да је овај предмет заслужио да се на њега
осврну и поширије плећа људи. Није црква право-
славна тек нека политична институција, па кад од-
говори својој измјереној цјели, да се забаци као отр-
цана метла. Није она „увенуто цвијеће“ —, нити
је „пашалук“ својије главара; а за најмање може она
бити средством за тако зване натражњачке тежње у
држави уставној — : већ је црква православна уобште
а код Србаља на посе идеја човјечанске образованости,
израз и садржај чиста хришћанства. У томе је дакле
животна снага наше цркве, и само таковом својом здра-
вом језгром могла се она одржати кроз толике вјекове
и доспјети прошавши кроз ватру и воду до овога но-
вога времена, које би идеју цркве православне само
оваплотити морало, да је баш њезина стихија у ко-
ријен сасјечена!

— Тко зна боље широко му поље!“

1866. Никола Беговић.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РлзСрII 49.1